

Audrius Beinorius
„Ko mus gali išmokyti Indija?“

Jūsų ekscelencijos, gerbiami konferencijos dalyviai.

Savo pranešimo pavadinimą „pasiskolinau“ iš Oxfordo profesoriaus Max Friedrich Millerio knygos pavadinimo. Jis 1882 metais savo paskaitų ciklą skaityta Kembridže pavadina „What India Can Teach Us?“. Pradedamas nuo to, jog Indija tebėra vakariečiams *terra incognita*, jis anuomet teigė, jog yra daug dalykų kurių Indija gali pasimokyti iš Vakarų, tačiau esama ne ka mažiau svarbių dalykų, kurių mes galime išmokti iš indų. Taigi, anot M.Mullerio mes turime būti pasiruošę priimti, tai ko Indija mus gali išmokyti. Žmogaus sąmonės raidos pažinime, savęs, savo tikrojo AŠ pažinime Indija užima nepranokstamą vietą. Kurią žmogaus pažinimo sritį bepaimtume, ar tai būtų kalba, religija, filosofija, teisė, menas ar tradiciniai mokslai – verta keliauti į Indiją, kurioje ligi šiol saugomi ir gyva tradicijos perdava puoselėjami vieni vertingiausių žmonijos patirties ir pažinimo lobių. Mulleris sakė, jog Indija moko pažvelgti į save, bandyti pajusti tą slėpinį kuri vadiname gyvenimu šioje žemėje.

Paradoksalu yra tai, jog Mulleris taip iškiliai apie Indiją kalbėjo beveik tuo pat metu, kai kitas žymus anglų istorikas ir archeologas (neminėsiu jo pavardės, nes jam turbūt dabar būtų labai gėda) viešai pareiškia: kad visa Indijos sanskrito „rašliava“ neverta net vienos angų literatūros lentynos. Taigi, tai buvo laikotarpis kai kolonijinė arogantiška britų kolonijinė pozicija Indijos kultūros atžvilgiu buvo itin akivaizdi ir priešiška.

Hindustano pusiasalis yra vienas seniausių didžiųjų pasaulinės civilizacijos centrų, kuriame pradedant protoindiškomis Harappos ir Mohendžo Daro civilizacijomis tūkstantmečiais gyvavo ir viena kitą keitė įvairios imperijos, valstybės ir tautos. Jų kultūrinis paveldas darė milžinišką įtaką pasaulinės civilizacijos istorijai. Jokia kita pasaulio civilizacinė tradicija, išskyrus tik kinų, neturėjo tokios ilgos ir nenutrūkstamos kultūros istorijos. Taigi, pasižymėjo ypatingu stabilumu, idėjų, tradicijų perimamu, integralumu.

Neturėdami kolonijinio paveldo naštos, formavusios deformuotą vakarietišką Indijos percepciją, tačiau dar tik besivaduodami iš europocentristinio pasaulio matymo gniaužtų, mes, deja, nedaug žinome apie milžinišką Indijos kelių tūkstančių metų įdirbį gamtos mokslų: chemijos, medicinos, matematikos, astronomijos, kalbos filosofijos, psichologijos ir kitose sferose. Jei senovės graikų pirmieji filosofai kelė klausimą „kas yra būtis ir koks pirminis būties elementas“, Indijoje formuojama praktinė introspekcinė, kontempliatyvi sąmonės nuostata, siekianti atsakyti į pamatinį egzistencinį klausimą: „kas aš esu?“ - *atmavidya*.

Žymus 20 amžiaus šveicarų psichiatras ir psichologas Carlas Gustavas Jungas teigė, kad Indijos dvasinė perspektyva yra intravertinė, kontempliatyviai siekianti pažinimo psichės gelmėse. Straipsnyje irgi pavadintame „*What India Can Teach Us*“ Jungas rašo, jog Indija reprezentuoja kitokį žmogaus civilizavimo būdą - būdą be užspaudimo, be prievartos, be perdėto racionalizmo. „Didžiausio dvasingumo pavidale jus išvelgiate gyvo autentiškumo pėdsakus, o neišsilavinusio, pusiau nuogo kaimiečio melancholiškose akyse jus regite slėpiningų tiesų pažinimą.“ Gyvenimas Indijoje dar nesusitraukė į galvos kapsulę, kurioje lokalizuojamas šiuolaikinių Vakariečių sąmoningumas, „Jie vis dar gyvena visu kūnu, nekeista, kad vakarietis čia jaučiasi it sapne, nes pilnavertis gyvenimas Indijoje yra kažkas, apie ką galima tik sapnuoti“. Kitoje vietoje jis sako, kad „Indai sukūrė psichologinę sistemą, įgalinančią sąmonę transcenduojančias intuícijas, todėl jų mentalumas neturi problemų išmintingai naudotis tokiomis koncepcijomis, kaip prana ar gyvybinė energija. Vakaruose, priešingai, siekis tikėti ir išvystyta scientistinė bei filosofinė kritika sukūria realią dilemą. Indai negali užmiršti nei kūno nei proto, o europiečiai nuolat užmiršta vieną arba kitą. Indai ne tik pažįsta savo prigimtį, bet ir žino kad ir patys yra gamta, kurios nereikia nugalėti ir tapti jos valdovu, o nuolankiai ją savyje atrasti. Vakariečiai stokoja sąmoningo menkumo prieš gamtiškumą savyje ir aplink save pripažinimo“.

Gal būt šie Jungo teiginiai paaiškina sparčiai augantį Vakaruose ir Lietuvoje susidomėjimą tradiciniais indų mokslais ir menais – jogos psichologija ir praktika, meditaciniais sąmonės lavybos metodais, Ajurvedos medicina, terapijos formomis, klasikine muzika ir šokiais, vaizduojamuoju menu, ir kt. Tačiau tai nereiškia, jog turime mėgdžioti ir stengtis tapti indais. Viena vertus, tai nėra įmanoma, geriausiu atveju taptume tik daugiau ar mažiau sėkmingais imitatoriais; kita vertus, grėstų ir kultūrinės tapatybės krizė.

Šiame kontekste ypatingai pamokantis mums yra pačios Indijos kultūrinis integralumas ir atvirumas kitų kultūrų idėjoms. Jau mūsų eros pradžioje darniai asimiliuojami kai kurie senovės graikų mokslų – astronomijos, matematikos – elementai. Indija pasižymi unikaliu gebėjimu absorbuoti iš kitų kultūrų tai, kas geriausia.

Reikšminga tai, jog Indijos kultūra pasklinda visoje Azijoje taikiomis, o ne karinėmis priemonėmis. Pagrindinė Indijos prekė ilgais amžiais buvo ne prieskoniai ar medvilnė (nors ir tai svarbu), o žinios. Pietryčių Azija, Centrinė Azija, Tolimieji Rytai absorbuoja indų filosofinės, religinės, mokslinės ir estetiškos idėjas. Indijos „kolonijos“ buvo kultūrinės kolonijos, kurių vadovai, monarchai siekė perimti viską, kas geriausio iš Indijos, netgi imituoti jos valdovus, tokius kaip Ašoka, Čandragupta ir kitus. Netgi didžioji Kinijos civilizacija per budizmą absorbuoja kai kuriuos indiškos kultūros, filosofijos ir mokslų elementus.

Istoriškai žvelgiant, Indija yra didžiųjų pasaulio religijų – hinduizmo, budizmo, džianizmo, sikhizmo - lopšys. Tačiau būtent Indija tapo ir kitų religijų sekėjų prieglobščiu – zoroastriečių, žydų, sufijų, bahajų. Indijoje įsitvirtino islamas, vėliau kolonistai atgabena ir krikščionybę, nors apaštalo Tomo krikščionių bendruomenės gyvuoja Indijoje nuo pirmo mūsų eros amžiaus. Visų religijų sekėjai tampa pilnateisiais šalies piliečiais ir turi visas galimybes puoselėti savo tradicijas. Tai kažkiek primena ir taikų LDK multikultūrinį ir multireliginį sambūvį, tik gerokai mažesniais geografiniais mastais. Pavyzdžiui, kaip rašo vienas iš Delhio žydų bendruomenės lyderių Raphael Meyeris, „Ko gero, pats unikaliausias Indijos žydų patirties aspektas - tai jokios diskriminacijos nebuvimas iš hindų pusės per daugiau kaip 2,5 tūkstančių metų žydų bendruomenių gyvavimo Indijoje istoriją. Tokios indų tolerancijos paslaptis, - sako jis, - yra kultūrinių ir religinių grupių įvairovę legitimuojantis hindų tikėjimas“. Iš tiesų, jau Vedose formuluojamas toks pliuralistinis pasaulėžiūrinis principas, kurį žino ir dažnai kartoja kiekvienas indas: „Ekam sat vipra bahudha vadanti“ („Tiesa yra viena, tik išminčiai ją įvairiai vadina“).

Bandydamas moksliskai nusakyti tokį indišką mąstymo fenomeną, vokiečių indologas Paul Hackeris įvedė inkliuzyvizmo sąvoką. Anot jo, vakarietiškas mentalitetas, grindžiamas ekskliuzyvistine binarinės priešpriešos nuostata: „Arba-Arba“, o indiškasis inkliuzyvus mąstymas skelbia: „Ir-Ir“. Visi požiūriai turi teisę egzistuoti ir atspindi tiesos dalį, o tiesos monopolio niekas negali pasisavinti. Iš čia randasi ir indiška tolerancijos bei santarvės nuostata. Nėra monopolio nėra ir religinio ar ideologinio antagonizmo, kaip kad nėra ir erezijos sampratos. Nežinomi religiniai karai, nėra ir kryžiaus žygių prieš kitatikius. Neatsitiktinai, pamatinis indų etikos principas *ahimsa* – nekenkimas gyvoms būtybėms – tampa universaliu bemaž visoje Azijoje.

Kitas svarbus indų kultūros aspektas, tai senosios sanskrito kalbos, kuria užrašytas neišivaizduojamų mąstų intelektualinis paveldas, išsaugojimas ir dabartyje. Priminsiu, jog jau žymus vokiečių filosofas Arturas Šopenhaueris pranašavo, jog sanskrito tekstų vertimai, atspindintys itin turtingą Indijos mokslinį, kultūrinį, estetinį paveldą, sukels naują Europos renesansą, „fundamentalius mūsų mąstymo pokyčius“ – kaip jis sakė, kaip kad antikinių tekstų vertimai lėmė europinio mąstymo perversmą 15-16 amžiais. Anuomet toks indiškasis renesansas neįvyko, tačiau radikaliai pakeitė Europos tapatybę, ją išplečiant į bendrą indoeuropietišką šaknų erdvę. Jau nuo 19 amžiaus, supratus glaudų lingvistinį ryšį tarp senovės graikų, lotynų, germanų, slavų, sanskrito, iranėnų kalbų Europoje buvo „atrasta“ ir įvertinta archajiškoji lietuvių kalba, jos svarba siekiant pažinti indoeuropiečių kalbinę raidą. Ir dabar kiekvienas lietuvis sutiktam indui skuba paminėti lietuvių kalbos artimumą sanskritui. O pavyzdžiui Kalkutos universiteto profesorius Bata Krishna Ghosh dar 1937 metais rašo: „Lietuvių kalba tokia artima rekonstruota indoeuropiečių prokalbei,

kad net senoji Vedų kalba greta lietuvių kalbos atrodo moderni“. 1964 metais kitas bengalų profesorius Suniti Kunar Chatterjee po apsilankymo Lietuvoje ir Latvijoje parašo ko gero vienintelę knygą apie baltų ir indų artimus lingvistinius bei kultūrinius ryšius, pavadintą „Balts and Aryans“, kurioje pats su nuostaba aprašo religines, mitologines ir lingvistines sąsajas tarp senosios baltų kultūros ir indoarijų. Paradoksalu, tai, jog mes didžiuojamės lietuvių kalbos artimumu sanskritui, o indai – sanskritu artimumu lietuvių kalbai!

Tačiau Lietuvą su Indija sieja ne tik kalba. Lietuva kelis amžius buvo engiama pavergėjų, Indija bemaž tūkstantį metų buvo valdoma svetimšalių, pradedant 10 amžiuje įsibrovusiais musulmoniškais užkariautojais ir baigiant britų kolonijiniu laikotarpiu. Ir Lietuva ir Indija taikiu keliu atgimė nepriklausomybei ir kaip turbūt gerai pamena vyresnė karta – dainuojančią revoliuciją Lietuvoje prieš du dešimtmečius kažkuria dalimi įkvėpė indų taiki, neprievartos ideologija (satyagraha) grindžiama kova su britų kolonijine priespauda. Tomis grėsmingomis dienomis ne vieną lietuvių taikiam pasipriešinimui prieš sovietinės okupacijos karinę galią įkvėpė filmas apie Mahatmą Gandį.

Beje, dar gerokai prieš Indijos nepriklausomybės atgavimą, 1925 metais Mahatma Gandis perspėjo, jog egzistuoja septynios didžiosios socialinės nuodėmės, individuali kiekvieno kova su kuriomis galėtų būti bet kurios tautos ir kultūros klestėjimo garantas ir globalaus civilizacijų suartėjimo bei kultūrų sąjungos leitmotyvas. Tos septynios didžiosios nuodėmės tai:

Politika be principų,
Verslas be moralės,
Turtas be darbo,
Švietimas be charakterio ugdymo,
Mokslas be humaniškumo,
Malonumai be sąžinės,
Religija be asmeninio pasiaukojimo.

Esu giliai įsitikinęs, jog šios septynios nuodėmės dar vis slegia ir Lietuvą.

Tačiau, būtų pernelyg siaura ir vienpusiška Indiją vertinti tik dėl jos, iš tiesų, unikalaus kultūrinio, istorinio paveldo. Indijos kultūrinis renesansas, prasidėjęs 19 amžiuje, liudijo ne ką kitą, kaip siekį ir akivaizdų gebėjimą perimti modernios Vakarų visuomenės ir mokslinių pasiekimų pozityvius aspektus, tuo pačiu išsaugant Indijos savitą kultūrinę tapatybę. Šiuolaikinė, Vakarų kolonijinį ir kultūrinį imperializmą įveikusi Indija - tai moderni, demokratiška, su sparčiai netgi globalios ekonominės krizės sąlygomis augančia ekonomika, šalis. Vienas pavyzdys, gavus nepriklausomybę, Indijos raštingumo lygis siekė tik 11 %, dabar jis yra jau 70 %. Indija sparčiai kuria ir naudojami moderniausiomis technologijomis, plėtoja realią žinių visuomenę. Juk Indija yra didžiausia demokratiniu valstybės valdymu grindžiama šalis. Europos Sąjunga dar tik mokosi kaip efektyviai spręsti skirtingų kultūrų tautų ir religijų sambūvio iššūkius ir problemas vieningumo vis dar akivaizdžiai stokojančioje Europos Sąjungos erdvėje. Modernioji Indija panašias problemas sprendžia jau nuo 1947 metų. Juk Indijoje esama apie 450 kalbų ir dialektų, 6 rasės ir nesuskaičiuojama daugybė etninių grupių, gyveuoja beveik visos pagrindinės pasaulio religinės tradicijos...

Tad, ko mūs gali išmokyti Indija? Nieškodamas vienareikšmių ir galutinių atsakymų, pažymėsiu, jog pirmiausia, tai religinė, kultūrinė ir tautinė tolerancija. Atvirumas kitoniškumui ir spartus milžiniškos multietninės, multireliginės šalies modernizavimas, puoselėjant savos kultūros šerdį ir išsaugant jos tradicines vertybes bei papročius. Pagarba šeimos institucijai ir bendruomeniškumui, socialinė ir pilietinė atsakomybė už savo šalį, gili kultūrinė savimonė ir savigarba. To mes tikrai galime mokytis iš Indijos.

Suprasti kultūrinį „kitoniškumą“ reiškia pažinti ir gebėti palyginti jo vertybes, istorinę raidą, simbolinius mąstymo kodus ir tradicinės elgsenos modelius. Harmoninga civilizacijų koegzistencija neįmanoma be atvirumo pasauliui, tolerancijos ugdymo, ribotų etnocentrinių stereotipų, religinio radikalizmo, ksenofobijos ir rasizmo apraiškų įveikimo.

Užbaigiant: kai žymus britų istorikas A.L. Bashamas 1954 metais parašė klasika tapusia Indijos kultūros istorinę interpretaciją, jis ją pavadino „The Wonder that was India“ (Stebuklas, kuris buvo Indija). Manychiau, jog žvelgiant į dabartinės Indijos fenomeną tą knygą derėtų pervadinti „The Wonder that was and still is India“ (Stebuklas, kuris buvo ir tebėra Indija).

Dėkoju už dėmesį.